

LLIBRE DE LA FESTA D'ELX
GASPAR JAÉN I URBAN

A Manolo Pastor, el Sèneca, que tingué l'ocurrència

PLA DE L'OBRA

I	INTROIT
II	TERRA
III	FESTES
IV	GENT
V	IDIOMA
VI	CRONISTES
VII	NOM
VIII	CONSUETES
IX	PARAULA I MÚSICA
X	ORIGEN
XI	LLEGENDA ÀURIA
XII	ASSUMPCIONS D'EUROPA
XIII	CONTINUÏTAT
XIV	MIRACLES
XV	SÍMBOLS
XVI	IMATGE
XVII	ESPAI DE LA FESTA
XVIII	CEL
XIX	PREPARATIUS
XX	INICI
XXI	PLANY DE MARIA
XXII	MANGRANA
XXIII	JOAN
XXIV	APÒSTOLS
XXV	MORT
XXVI	JUEUS
XXVII	SOTERRAR
XXVIII	TOMÀS
XXIX	CORONACIÓ
XXX	SALVES

I. INTROIT

Vam fer d'ella un símbol viu, una bandera de fe, un recull de paraules, un carro que escampava pels carrers del poble grapats de flors de trencaolla i de baladre. Ja ho va notar Joan Fuster: per als qui vam nàixer a Elx, la Festa tenia sobretot una seducció emotiva lligada a instints obscurs i poderosos de la nostra vida comunitària.

Les festes, per a perdurar a través del temps, bevien de les essències més fèrtils de la comunitat; de les coses més primàries i més radicalment humanes; del petit món de les relacions personals, del contacte directe, de l'esperit de veïnat.

El nostre era l'antic culte assumpcionista a les terres de la corona d'Aragó, l'única resta a Europa, l'única supervivència ininterrompuda del teatre d'origen medieval als Països Catalans, arrelada i brillant, magnificada pels esplendors més diversos. Era la nostra continuïtat, la resistència del nostre verb, la perduració dels nostres límits.

Hi persistia el nostre poble; el camp i les places; els nostres avantpassats.

Era la religió i la màgia, el part i la collita, els fruits de l'estiu. El resultat del pas de molts segles i de molts homes.

Era les paraules dels arxius i dels diccionaris, dels llibres vells i de la història antiga. Era l'idioma viu, la llengua coneguda arreu el món com a llengua catalana: el bell valencià dels nostres pares. L'idioma que de Salses a Guardamar era un, encara que moltes en foren les parles.

II. TERRA

La Festa d'Elx era la terra i la gent. La Festa era Elx.

Diuen que aquest era un poble de cases baixetes, de gent que tenia la pell molt bruna i els ulls negres, com els àrabs.

Un poble de parets blanques i altíssimes palmeres on la llum de l'estiu donava a les coses una tonalitat blanquinosa, un perfil polsós que les difuminava, com si fossen miratges. Una llum que a migdia feia que els animals i els homes entornassen els ulls.

Elx era un poble polsós fet d'agost i de palmes al sud del mapa, en la ratlla blava que limitava la geografia dels Països Catalans.

Elx era la governació d'Oriola, d'esparg i d'atzavares, de flors de llimoner que, en esclatar, perfumaven els capvespres de la primavera.

Hi havia les cases amb terrat, d'una o dues plantes, fetes amb pedra, calç i terra; acabades amb algeps; cobertes amb teula de canal les més antigues, amb teula plana les dels eixamples.

Hi havia la gran església barroca i neoclàssica, tota de pedra daurada, feta per a l'Assumpció gloriosa d'una Dona, Mare d'un Déu; era la gran església que s'alçava per damunt dels arbres i de les cases i que es veia des de molt lluny, des del camp i la serra.

Hi havia els horts de palmeres que rodejaven la vila i bressaven l'Assumpta, les palmeres mil·lenàries per on els homes se'n pujaven només amb l'ajut d'una corda trenada amb caps d'espart i baixaven els dàtils de tots els mercats d'Espanya.

Hi havia el camp d'oliveres, frondós, com una corona, que va veure Cavanilles i que dos-mil anys arrere havia estat la centuriació romana d'Illice, de particions a esquadra, de séquies i camins traçats en exactes línies rectes.

I allà lluny, allà lluny, hi havia la mar. La mar Mediterrània plena de calma i de pins; la mar, camí dels grecs civilitzats, dels enginyers romans, dels pirates de l'Àfrica, dels mercaders de l'Orient, dels pescadors de Santa Pola. La mar de les barraques de l'estiu, fetes amb lones i cordes, aguantades amb garrots.

I les havaneres, tan dolces, a l'ombra de la barraca, tots mirant a la mar. Una feia arròs i *pava*, l'altra caldero feia, l'altra feia *terongetes*, l'altra, una *gaspaxà*.

La Festa era aquesta terra cremada pel sol, assolada per inundacions i terratrèmols, per la set i la pesta.

Era aquesta terra de rambles per on baixava l'aigua de les torrentades i on les palmeres eren plomalls que al cel s'alçaven, i els baladres, un esguit de colors entre el que anava el fardatxo, al fons del barranc. Era aquesta terra del sud del País Valencià on l'aigua era el més gran miracle; on la festa era l'aigua del pou de la casa, el botijó ple d'aigua acabat d'omplir, el nugolet de l'estiu amb gel, que se te'n podia pujar al cap.

La Festa era la festa de l'hort i el jardí, de la pomera i la parra; de tarongers, llimoners i pereres.

Els gesminers enfilant-se per les porxadades. Les cases de defora. L'ombra del pi. Les faenetes. La figuera verdal. La figuera de pala.

III. FESTES

La Festa era Elx en festa. La Festa era el poble vestit de mil colors, amb vestit nou, passejant-se per la Corredora primer, per la Glorieta i pel carrer Ample més tard; i pel parc que feren després de la guerra a l'hort del Colomer.

La Festa era balls pels carrers i les places del poble, i farolets de paper que s'agitaven en l'aire. I les parets d'algeps de les cases, adornades amb palmes verdes i paper fi de mil colors que formava geometries i figures.

La Festa era els nanos i gegants de la Vinguda de la Mare de Déu, en desembre, pel barri de Tripa, a les Portes Encarnades. El tabalet i la dolçaina. La piloteta blanca, de pell i serradures, que botava i botava, nugada amb una goma al dit.

Era la Festa la tómbola i les barquetes; la fira de Sant Andreu, vora el pont nou una temporada, més tard al *quartel* vell. La nòria mecànica, carregada amb sacs d'arena. L'ona marina. El tren fantasma. Els cavallets de cartró. I una balena embalsamada que portaren un any i que era enorme i feia una olor molt roïna, perquè estava pudenta.

Era la Festa els trons i els coets. I la gran palmera de la Mare de Déu.

Deien els llibres d'actes que el consell disposava que els carrers s'adornassen amb lluminàries per a les festes de la Mare de Déu d'Agost, i que se servissen refrescs amb la neu que els de l'Alcoià havien guardat des de l'hivern dins dels pous, en

l'entranya de la serra; i es corrien bous; i es disparaven focs d'artifici i llums de bengala.

La Festa era la fira de l'Assumpció, l'estrena de la roba, la camisa nova, la fotografia de família que una volta a l'any, per les festes d'agost o pel Diumenge de Rams, ens feia Formigó, el retratista, alt i cepat, amb aquelles antigues màquines que duia penjades al coll. I al revers de la foto estampava, amb un segell de cautxú, la data i un formigó dibuixat. La Festa era el *trage* que el xiquet portaria tres o quatre anys seguits, allargant-li les mànigues i els camals dels pantalons conforme anava creixent. Sos pares li compraven un joguet de la fira que posaven al passeig de les Eres de Santa Llúcia o al passeig de l'Estació. Sota la llum d'una sola bombeta que penjava d'un fil, hi havia trenets de llanda pintada de colors, carretilles de fusta, balons de goma, monyicots de cartró i de pasta pintada, monyiques de la Xina.

Era la Festa els carrers d'Elx en les nits d'estiu; les fogueres de la nit de Sant Joan al raval, que espantaven els mosquits; la festa de Sant Pasqualet als carrers del Pla, en la primavera, quan molts eixien del poble encara de nit i se n'anaven a peu, camí de Castella amunt, fins Orito, a la cova on el frare ballava i resava i guardava el ramat.

Les festes eren als carrers d'Elx, uns carrers encara sense cotxes ni asfalt, de fang quan plovia; uns carrers que les dones agraven i arruixaven al capvespre, per a assentar la terra i eixir a seure un *ratet*; un espai amable on ens féiem grans.

Les cases miraven al carrer per la part de davant, on la porta sempre estava oberta, i al darrere hi havia un corral amb mates d'alfàbiga i cales, i dàlies per juny, i hortènsies per maig. Aquelles cases de planta baixa, generoses amb l'espai, tenien lliris i geranis, galliners i conilleres, algun llimoner i alguna palmera; els fils d'estendre la roba al terrat, fils d'aram nugats en garrots d'olivera.

La bombeta sobre la porta de la casa il·luminava els sopars de l'estiu al carrer; al carrer, el sopar, la faena de la fàbrica, els costurers, la xarradeta, el *xambilero*, l'home dels periòdics, el carro de l'herba alfals...

I conten que més arrere sopàvem dalt del terrat, a la fresca, mirant la nit i les estrelles, com els nostres senyors antics, els àrabs d'alta saviesa, que coneixien el cel i la matemàtica, i sabien curar totes les malalties, i escrivien els versos més bells de tot l'orient i l'occident.

La Festa era la nostra tristesa, la nostra enyorança.

IV. GENT

La Festa era l'olor dels nostres cossos, nosaltres mateixos, gent del Vinalopó, gent de trons, de sequeres i de torrentades, de peix i de dàtils, d'oliverars i vinya. Gent pobra, d'espart i de palma, de xarxes i de salines, d'espardenyes i estores.

Érem valencians de la festa, de festes que eren trons i traques, com músiques per l'aire. L'olor de la pólvora se'ns entrava pels narius, per la pell i la roba, pels carrers i pel cel, i pel riu i les places.

Vam patir grans tales de palmeres, la destrucció d'allò que ens alimentava. Els pobres cremaren els convents i les esglésies: quadres, pintures, columnes entre les flames; els rics assolaren les biblioteques dels mercedaris i dels franciscans, trencaren els arxius, destruïren les cases antigues, entraren a sac en la llengua que vam aprendre i que era la nostra. I tots ells ens van fer més pobres amb la seua misèria.

Érem un poble que havia sobreviscut a la set i a la derrota. Estimàvem el treball com estimàvem la llibertat, com salvatgement estimàvem la terra que havíem vist conforme creixíem.

I vam inventar les estores antigues que a les cases posaven sota el braser, damunt del pis d'algeps o de terra xafada. Vam inventar les espadenyas i la palma blanca per al Diumenge de Rams; els capells, els cabassos i les cestelles. El sabó de barrella. El cànem i l'espart. I els dàtils.

Que en la Glòria per sempre siguen els llauradors que plantaren i regaren els arbres; els palmerers que baixaven els fruits saborosos del cel més alt de les palmes; els espadenyers, els filadors i els menadors; els pescadors del Port d'Elx.

Li vam traure el suc a l'aigua escassa del Vinalopó, un riu magre, la Rambla, un riu d'arena. Férem fèrtil la terra i gràcies als homes que sabien dels antics oficis, vam saber sobreviure, com si fóssem fardatxos, en aquesta terra seca, sense arbres ni rius, una terra moltes voltes vençuda, moltes voltes humiliada.

Però aquesta terra se'ns enfilà pels versos i les cançons, amb totes les seues palmeres, i amb la serra de Crevillent, tan clara; i amb les platges del Pinet i de la Marina, del Carabassí i de Santa Pola, i amb l'illa, la nostra *l'Illa*, més nostra que de ningú, sempre a punt de que la tempesta l'afonàs en la mar.

Vam parlar dels camins dels horts i de les pinades, del cel i dels amors, dels vius i dels morts, de les festes, de les penes i de les alegries.

¡D'Elx i bovo, canta-li un trovo!

¡Lliga el matxo, que ve gent d'Elx!

En Sant Joan, la malvasia,

En Monòver, aiguardent,

En Elx, magranes i palmes

I en tots puestos, armetlers.

V. IDIOMA

Érem d'Elx els qui féiem la Festa. Érem valencians i parlàvem valencià perquè no podia ser d'una altra manera. ¿Com hauríem pogut els d'Elx deixar de parlar per a sempre als fills en la llengua de la Festa? ¿Com hauríem pogut oblidar-nos del valencià del Misteri?

Beneïts siguen tots aquells qui com nosaltres estimaren aquesta llengua, aquesta terra, agra i dura, d'espart i piteres. Recordàrem les veus del camp i de les fàbriques, del poble antic que era una font de saviesa infinita. Ens calgué no oblidar cap paraula d'aquell valencià amb que s'omplien els carrers i les places del raval i la vila, del Pla de Sant Josep i del camp d'Elx.

Portàvem el llenguatge viu dels camps i dels ports, dels ravals i les serres. Portàvem dins nostre les restes de la supèrbia d'un poble que s'anava suïcidant pels carrers amb una llengua de forasters. Érem gent que ens menjàvem en parlar les *des* i les *ges* intervocàliques i déiem *rò* per roda, i *Nal* per Nadal. I per traure, déiem *sacar* i *llevar* per portar. Aquest era el nostre dialecte que movia a la sorpresa, la broma o el somriure i feia la nostra parla i el nostre poble part d'un idioma i d'un poble més gran.

Set segles del més bell català del món ens havien fet de bressol. El geni de la llengua estava viu encara.

Tot això era la Festa.

Aquesta era la profunda religió dels pobles que, com el nostre, es van voler lliures: el temps que roda, la pluja i la vida, els homes que treballaven i gaudien, la voluntat de saber, que era infinita, els cànctics d'amor, la terra i la llibertat.

La Festa era la nostra història millor, la fe en l'antiga cultura, l'antiga saviesa d'aquest País Valencià que Déu beneisca sempre.

VI. CRONISTES

Va tindre la Festa amorosos cronistes, tractadistes i literats; il·lustrats i erudits escriptors, investigadors i assagistes. En parlaren Felip Pedrell i Eugeni d'Ors, Agustín de Foxá, Joan Fuster i Vicent Andrés Estellés que, amb l'Assumpta als llavis, féu molts bells decasíl·labs.

Pere Ibarra, sempre atent a les coses d'Elx, retratà la Festa cap al tomb del segle i en va parlar als seus llibres i als seus articles periodístics. La va transcriure. La va defensar. I la va estimar profundament. Temorós com era d'ordenar els seus escrits i el seu saber en una obra unitària i sistemàtica ens deixà orfes dels que haurien estat els grans llibres d'Elx i de la Festa.

Va ser el metge Josep Pomares i Perlàsia la persona pacient i amorosa que ho va recollir tot sobre la Festa en un llibre admirable, de textos descriptius i acurats.

I Enric Llobregat, anys després, vingué a paladejar i escriure el ritual i la poesia de la Festa una vegada i una altra vegada.

I Gonçal Gironés li va seguir el rastre a l'origen dels textos i a l'argument del drama a través de les llegendes i les tradicions cristianes. Relacionà la Festa amb d'altres representacions i amb escrits i iconografies assumpcionistes del gòtic i el Renaixement al migdia d'Europa.

Li seguí les passes Lluís Quirante. I Josep Maria Vives, qui estudià detalladament l'estructura de la música i les partitures. I Josep Irlés, qui estudià els estudiosos. I arribà encara Francesc Massip, tan exacte, qui situà la Festa dins el teatre medieval català i europeu.

I més modernament hi havia les precioses fotografies d'Uclés, Castillejos i Jaume Brotons. I els dibuixos de Fran López, de Josep Fuentes i d'Albert Agulló.

I hi hagué molts altres cronistes, retratistes i pintors que fan una llarga llista de desenes de noms.

També hi va haver autors fantasiosos que han originat falsedats en inventar-se dades, dates, noms i anys. Que l'oblit s'emporte els seus noms i que la seua obra quede com a exemple pernicios que les generacions futures hauran d'evitar.

A tots els cronistes de bé els oferim aquest *Llibre de la Festa*, car també és seu. Que al cel siguen els morts i hi vagen els vius.

VII. NOM

Consueta de la Festa de l'Assumpció de la Gloriosíssima Mare de Déu dita vulgarment la Festa de la Vila d'Elx, que se celebra a catorze i a quinze d'agost perpètuament.

I també: *Consueta o Director per a la gran funció de Vespra i Dia de la Mare de Déu de l'Assumpció, Patrona d'Elx, per als mestres de Capella.*

És aquest l'inici escrit de la Festa, el començament del text musical i literari conforme el van titular els anys MDCXXV i MDCCIX.

D'Ors digué que era un misteri, i no un auto sacramental, *gràcies a Déu*. I, en efecte, no ho era, perquè no era l'Eucaristia la base de l'argument de la Festa. El Corpus Christi arribà més tard, envoltat de pompes representatives, de processons i disfressos pels carrers i les esglésies de ciutats i viles d'Europa.

Pedrell li deia drama líricolítúrgic. I d'altres, drama sacrolíric.

Oscar Esplà pensava que se li deiva dir *Festa*, com diu que es deien tals representacions als Països Catalans, a Itàlia i a Occitània.

I, en fi, alguns, anacrònicament, van dir que era un òpera religiosa *per ser tota ella cantada*, oblidant que no era prou per a fer una òpera que l'obra fos cantada.

El nom de *Misteri* era recent. La representació començà a ser coneguda així durant el primer quart del segle XX, quan se li apropiaren els primers erudits noucentistes que degueren pensar que li calia un nom culte.

Com als *horts* els van dir *palmerars* i a l'escultura ibèrica l'havien batejada com *reina mora* abans de ser *Dama d'Elx*, a la Festa li van dir *Misteri*. Li esqueia a la simbologia i a l'espectacle que envoltaven el drama, que era el drama mateix.

(Jo, de petit, pensava que li deien *Misteri* perquè era un secret amagat el mecanisme de substitució de la Maria per la imatge de l'Assumpta. Però no era això.)

Gironés feia notar que la representació de València era anomenada al text del segle XV com a misteri, però es deia que el drama d'Elx no tenia relació amb els misteris medievals que, en un sentit propagandístic i doctrinal, es feien dintre de les esglésies, i Llobregat afirmava que les consuetes i les traduccions antigues parlaven sempre de *Festa d'Elx*, mai de *Misteri*.

Nosaltres la vam voler *Festa d'Elx*, com vulgarment li deien els antics.

VIII. CONSUETES

Hi havia la consueteta que va desaparèixer, que l'havia escrita un elxà anomenat Gaspar Soler i Chacon l'any MDCXXV i que era una còpia del llibre original de la Festa que la vila guardava en l'arxiu del consell, dins la caixa de les tres claus. Diu que li l'havia demanada el capità de la inquisició, Honorat Martí de Monsí, des de Múrcia i contenia el text que havia de ser cantat, les indicacions per al moviment escènic, el port dels personatges i els objectes que els acompanyaven. Deien que era aquest l'escrit més antic de la Festa de què hom tenia notícia, puix que no res se sabia d'aquell original que amb tanta cura guardava la vila.

En va haver una altra de consueteta, que tenia lletra i música i que era de l'any MDCXXXIX, però es va perdre a principi del segle XX; alguns pensaven que estaria amagada amb avarícia en alguna biblioteca privada d'Elx, on la rapinya dels poderosos guardava també els llibres dels frares i altres objectes de valor.

El manuscrit públic més antic que vam conèixer tenia lletra i música i es trobava a l'arxiu municipal d'Elx. Era de l'any MDCCIX i el copià el beneficiat Josep Lozano i Roiz. Si s'observaven a contraclaror els primers fulls, hom veia les filigranes del paper, amb lliris i assutzenes, els noms de Maria i cintes flamejants i filacteris que anunciaven amb gaudi que se n'havia pujat al cel, on regnava amb Jesucrist.

Abans, en MDCC, diuen que un Perpinyà, Claudi Felip, havia fet una traducció al castellà, però l'autoria i la datació eren incertes.

I encara al segle XIX, Francesc Antoni Aznar feu una transcripció musical: el *Llibre de les tapes verdes*.

IX. PARAULA I MÚSICA

Eren els de la Festa versos assonants, curts –de sis, set i vuit síl·labes- senzills i descriptius, d'un llenguatge poc brillant; venien agrupats de dos en dos, amb rima alterna i, entre les estrofes, hi havia unes bellíssimes acotacions escèniques en prosa.

Tenia la Festa la monòdia i la polifonia; el cant d'una i el cant de diverses veus.

A l'inici musical del drama no hi havia Bizanci, ni Aràbia, ni Andalusia. Vives trobà símls litúrgics i trobadorescos per a molts dels cants de la Festa: músiques populars que la gent comprenia perquè eren conegudes; variants melòdiques i rítmiques d'himnes i de psalms antics.

I Samuel Rubio ajudà a entendre com a simple cant gregorià entonacions i cadències que, com les de l'Àngel i les de la Maria, havien fet pensar en el músics d'Al-Andalus, en ritus bizantins, plens d'or i d'encens. Però no era certa aquesta ascendència i només eren melodies d'un gregorià popularitzat a l'oïda per segles de cantar de memòria.

Deia Vives que en les parts monòdiques s'empraven només set melodies amb variants ornamentals que, de generació en generació, anaren sent retocades amb la voluntat d'embellir-les. S'adornaren amb melismes, amb glossats fets sobre la melodia que donava la consuetada, amb un gran luxe d'ornaments relacionats amb el folklor.

Els fragments polifònics pertanyien a l'estil del segle XVI, encara que hi havia arcaïsmes del segle anterior. De quinze composicions polifòniques, deu eren a quatre veus i cinc ho eren a tres. Senzilles i expressives, diu que usaven el diàleg entre les parts, potser duplicat amb instruments en algunes ocasions.

Dels instruments i dels músics, poc en va quedar: en MDCCCXXXV es van suprimir els músics antics de la Festa per manca de diners. Deixaren de venir cantors de terres llunyanes i s'inicià una llarga decadència.

Només va quedar una guitarra. I una arpa muda, i dos guitarronets sense cordes que acompanyaven la Rescèlica. I un orgue molest i insistent en els intermedis i magnífic i apoteòsic en les aparicions celestials.

X. ORIGEN

Van escriure textos i partitures per a la Festa d'Elx el canonge Joan Ginés Pérez, Antoni de Ribera, Lluís Vich i el llicenciat Joan Baptista Comes, que era mestre del Reial Palau. Se sabia que aquests homes havien embellit el drama amb diverses composicions. Però restaven en l'anonimat els autors tardomedievals, els inventors del cos bàsic de la Festa. Com si fos una taula gòtica anònima ni dels autors ni de la història s'havien trobat testimonis escrits anteriors al segle XVII. No se sabia la datació relativa de les parts, ni la del conjunt, ni la datació successiva de les variacions cronològiques a què al·ludien les consuetes.

Els fills d'Elx volien deixar amagat tot allò que es referia a la Festa per por de que els ho furtassen, de que els ho copiassen els pobles veïns, envejosos d'aquell bé que havia arribat a Elx per voluntat directament divina.

I així, la Festa arribà al segle XX sense estudiar, mig amagada, inconeguda, imperfecta, mil vegades anònima. Se n'apoderà la fantasia i la llegenda i l'ocultisme li donà fosc i falsedat. I durant segles estigué sense la mena de llum que donen l'estudi i el saber, però plena de vida.

Esplà deia que Pere Ibarra li va mostrar una carta reial de l'any MCCLXVI en la qual s'autoritzava la representació de la Festa d'Elx. Tanmateix, Ibarra no deixà escrit res d'aquella carta i els autors que en parlaren dubtaven de l'exactitud de la notícia d'Esplà.

També Gaspar Soler donà aquest any de MCCLXVI per a l'inici de la Festa. Era l'any següent al de la conquesta de la vila per les tropes catalanes i la Festa vindria a commemorar el triomf cristià del quinze d'agost de l'any anterior. Li ho havia indicat

Cristòfol Sanz, en qui tenia fe, car les seues notícies estaven fundades en *cartes publiques i fefaents que aquesta Vila tenia en son arxiu*. Mes de tot hi havia en el cervell desqueferat de Sanz, qui, en canvi, deixà dit que no se sabia l'antiguitat de la Festa, per tal com *havia estat curios de saber-ho de vells i de majors i no li havien sabut donar raó*.

Quedà, amb tot, aquest any incert de MCCLXVI com a l'any oficial de l'inici de la Festa. I hom celebrà el seté centenari.

També s'havia donat l'any MCCCLXX per a l'origen de la representació, quan deien que vingué l'Assumpta per la mar; i, de passada, Pere Ibarra donà l'any MCCCXXXIV sense la documentació precisa.

Per a Pedrell, el drama d'Elx era una adaptació feta a final del segle XVI d'una obra del XV. Martí de Riquer, i Romeu, el feien de final del XV o principi del XVI i Llobregat pensava que va nàixer en ple segle XV, amb l'esplendor literària immediatament anterior a l'invenció de la impremta. Per a Gironés i per a Vives, tot apuntava a un temps entre els primers anys del XV per a l'inici i la meitat del XVI per a la síntesi de la Festa.

XI. LLEGENDA ÀURIA

Encara que alguns hi volgueren veure temes específics d'Elx, el contingut del text i la simbologia formava part d'una tradició de la cultura medieval cristiana que estigué viva des del segle II a Etiòpia, Egipte i Aràbia; Armènia, Palestina, Síria i l'Àsia Menor; Grècia i Itàlia; França i Irlanda.

El nucli dogmàtic i els detalls plàstics i literaris s'hi trobaven en les narracions apòcrifes i en la iconografia de l'Assumpció.

Diu que hi romanien narracions àrabs i siríaques. Els escrits del bisbe Melitó de Sardes i de Josep d'Arimatea. I la *Dormició de la Nostra Senyora, Mare de Déu, i sempre Verge Maria*, de Joan, arquebisbe de Tessalònica.

Per damunt de tot, la Festa era tributària de la *Llegenda Àuria* que Jaume de Varazze va escriure en llatí, cap a l'any MCCLXIV, i on arreplegava llegendes escrites i orals de vides de sants, moltes de les quals es remuntaven als segles IV, V i VI. Allí estaven les vides de Sant Joan, de Sant Tomàs, de Sant Jaume i de Sant Pere. I al capítol CXIX hi havia diverses versions de la *Ascensió de la Benaventurada Mare de Déu* que serviren de tipus iconogràfic per a la representació del Trànsit de Maria.

Hi begueren les pintures gòtiques i renaixentistes que als Països Catalans i a Itàlia representaven la Dormició de Maria; les taules daurades de València i de Mallorca; les icones gregues i bizantines; les pintures del Mantegna, les bellíssimes assumptes del Greco, com un núvol verd i vermell que s'esfilagarsa sobre un Toledo gris.

XII. ASSUMPCIONS D'EUROPA

Deien que drames com el nostre s'estenien per molts racons d'Europa i que des dels ports de mar d'Itàlia arribaven al port d'Elx papers i músiques, quadres i teles, un precoç Renaixement. Arribava una Mare de Déu dins d'una arca amb els papers de la Festa: una bella metàfora.

Venien remors de la Umbria, on començaren a fer-se festes de l'Assumpció al segle XIII. I arribaven barrejades amb les olors dels ports de Mallorca i de València.

Florien ascensions de Maria a les repúbliques d'Itàlia. Drames sacres als temples de Florència, la lauda d'Orvieto, la lauda de Perusa, menys complexes però més antigues que la Festa d'Elx i que molts proposaven com a font primigènia. Hi havia els misteris de l'Assumpció que als segles XIII, XIV i XV es feien a Occitània i a França: Lo Puèg, Bayeux, Dieppe.

I amb la nostra Festa, hi havia altres drames semblants als Països Catalans: les representacions de les esglésies episcopals de Girona, Solsona i l'Urgell; els drames del Rosselló, de Lleida i de Tortosa, del segle XV; el drama del XVI de Castelló de la Plana, escrit en castellà; els drames de Montal i de Prades: la *Representació de l'Assumpció de Madona Santa Maria*, de MCCCLXXXVIII, recuperada a la Selva del Camp, i que es feia a la plaça de la Font de Tarragona, sobre l'arena d'allò que havia estat el circ romà.

I les carxofes de Silla i Aldaia, que eren uns artefactes que travessaven la plaça Major del poble penjats d'un fil, i als quals se li obrien les fulles, i dins hi havia un àngel i l'àngel cantava.

I a Barcelona, l'any MCDXXVIII, hi havia notícia que s'utilitzava un araceli en la representació de la Sibil·la i l'emperador Octavi: s'obria la xarxa que cobria un cel ocult i apareixia en l'altura un altar il·luminat amb dues-centes trenta candeles i, en el centre, la Mare de Déu, que portava el seu fill al braç.

I a la Seu de Mallorca també s'honorava l'Assumpta: els escolans davallaven del campanar i prenien la imatge de la Nostra Dona, aparellada amb lo drap de Sant Bernat, sobre un cobertor de domàs groc, un canelobre de ferro en cadascun dels corns del llit, amb quatre ciris blancs. I els apòstols portaven diademes daurades.

I a la Seu de València s'escenificava una obra que venia del segle XV i de la qual eren coneguts els textos dits per la Maria i el fil argumental. Mostrava amb la d'Elx una gran semblança: les primeres escenes eren idèntiques i semblants eren la disposició dels parlaments, la rima i el metre dels versos i el lèxic. I a València, també un araceli pujava Maria en Assumpció al cel.

De tots els drames de l'Assumpció que es van fer a Europa, només la Festa d'Elx sobrevisqué al temps que portaven els segles i a la penúria dels homes, com una relíquia anacrònica, com un regal, com una assutzena viva de la fe, com un senyal de foc marcat en l'ànima del poble.

XIII. CONTINUÏTAT

Pocs anys s'havia deixat de representar la Festa d'Elx al llarg de la seua història coneguda.

A principi del segle XVII deixà de fer-se dos anys seguits i hi va haver uns grans aiguats, caigué molta pedra i molt grossa, que féu molt de mal al camp i va destruir les cases i els arbres. I van haver de passar molts anys abans que la terra es recobràs.

A la vista d'aquestes desgràcies, el consell d'Elx, l'any MDCIX, votà que des d'aleshores endavant es fes la Festa tots els anys, encara que hi hagués dol per la mort de persones reials o altres causes imprevistes. En prendre-la al seu càrrec, el consell disposà que uns cavallers elets proveïssen tot allò que es referia a la celebració; segles després, fossilitzats en la representació, feien d'avisadors i li donaven l'entrada als personatges que es trobaven fora de l'església.

L'any MDCXXII, Urbà VIIIé aprovà la continuïtat de la Festa dins l'església de Santa Maria. Fou aquest Papa un mecenes d'exquisit gust, amic i client dels més grans

artistes barrocs de Roma. Bernini esculpí el seu bust i Berromini projectà per a la seua glòria esglésies i col·legis.

No hi hagué representació l'any MDCCCXXIX pels terratrèmols que deixaren l'església de Santa Maria consentida i clevellada. Ni els anys MDCCCXXXIV, MDCCCLV, MDCCCLXXXIV, MDCCCLXXXV, per les epidèmies del còlera morbo. Ni entre els anys MCMIII i MCMV, quan estaven refent la cúpula de l'església. Ni entre els anys MCMXXXVI i MCMXXXIX, quan cremaren el temple.

La Festa d'Elx era la festa cívica d'una vila que durant segles mantingué un plet amb el poderós noble feudal per tal de tornar a ser una vila lliure, una vila del rei. La festa de l'Assumpció i l'església de Santa Maria eren un símbol viu del poble d'Elx, del consell, de la potent burgesia ciutadana.

Això explicava que fins l'any MCML, quan el papa declarà el dogma de l'Assumpció, l'autoritat eclesiàstica quedàs al marge de la representació i s'encarregàs només de vigilar el desenvolupament dels actes.

Això explicava, deia Perlàsia, el silenci que sobre la Festa mantenien els llibres de govern, visites pastorals i juntes de la parròquia de Santa Maria, i que els documents i les consuetes estiguessen guardades en l'arxiu del Consell.

XIV. MIRACLES

Deien que els qui participaven en la Festa no morien de forma violenta i que no havien passat mai desgràcies en les representacions.

Molts i molt grans eren els miracles atribuïts a l'Assumpta: contaven que un any la Mare de Déu pujà sense haver-la nugat a la Rescèlica i fou un miracle que no succeís cap desgràcia, perquè els fets no foren vistos fins que la volgueren deslligar, dalt, en l'arcada de l'església. Un altre any es trencà la maroma, quan encara era d'espart, i la Rescèlica pujà al cel nugada només amb cinc fils. També la Mangrana baixà un any nugada mb un fil de no-res.

Una altra volta es trencà el tauló central de la Rescèlica, la qual cosa féu que els àngels, espantats, deixassen de cantar i, emmudits, arribassen al cel; tot el món tenia el cor en un puny aquella vesprada, entre el silenci dens de por que omplia l'immens espai de l'església.

I, en fi, en MDCCCXL, s'afonà el taulat de l'Ajuntament i les fustes, els regidors, l'alcalde i els convidats caigueren sobre el públic que mirava la representació. Afortunadament, ningú no va quedar ferit. I això que diu que eren d'Alacant.

Alfons el Savi, a les Cantigues de Santa Maria, parlava d'alguns miracles sonats de la Mare de Déu de l'Assumpció d'Elx. Així, guarí un home d'una sageta que li va entrar pels ulls de la cara. I féu que a la seua església les abelles completassen un ciri que només es cremava d'un costat. El més reeixit, però, fou la resurrecció d'una xiqueta que s'havia ofegat en caure a una séquia que travessava Elx i que devia ser la Séquia Major del Pantà.

Era una cosa així com la resurrecció de les avespes que ma mare m'ensenyava a fer de *xequico*. Les avespes s'ofegaven quan anaven a beure en els còssils, els poals i les gavetes plenes d'aigua que s'escalfava al sol, en el corral de la casa antiga, entre el dompedro i la lantana, vora la finestra de la cambra de la iaia *Pepica*. Quan es quedaven surant, ofegats, hom treia els insectes de l'aigua amb un garrotet i els posava morts, immòbils, al sòl; els cobria amb terra, formant una petita tomba, amb dos garrotets de llenya creuats damunt el túmul fent el senyal de la creu. Passaven les hores i,

miraculosament, l'avespa revivia i, en moure les ales i les potes, es desenterrava i se n'anava volant.

XV. SÍMBOLS

Hi havia un simbolisme pregon en l'argument i en els personatges, en els artefactes i en els objectes de la Festa.

Els pares de l'Església reinterpretaven els mites pagans en servei d'ensenyances del cristianisme i, conforme passaven els segles, s'hi quedaren enxangats costums i deures antics, arcans i dogmes, tabús, alquímies i rituals d'altres móns i d'altres teatres.

Com els grecs de cinc-cents anys abans de Jesucrist, que baixaven els déus des d'una plataforma amb portes, moguda amb grues i rodes, els d'Elx feien eixir els vols i les aparicions, primer des del mateix cadafal o des de les finestres; després, en l'aire barroc, des del centre de l'espai, que era la cúpula.

La Festa, com a exemplar de teatre litúrgic, era un espectacle farcit de cerimònies que se celebraven en les esglésies a l'edat mitjana. No actuaven dones en la representació, car eren la veu de la serp, que era el diable i el pecat; i els papers femenins els feien xiquets de veu blanca.

Era comú que foren del clericat els personatges adults que representaven papers de dignitat. I així, eren sacerdots tots els qui tenien un contacte immediat amb la imatge: Sant Pere, que oficiava en l'enterrament de Maria, l'Emissari que s'emportava i retornava l'ànima i el Pare Etern, que coronava l'Assumpta.

La Festa no enfrontava tràgicament l'home amb el món i la divinitat com al teatre grec. Era la submissió del món a Déu, la victòria de la llum divina sobre el poder de la tenebra, l'espai ple d'or, que era la llum.

Amb tot això, la Festa *volia seduir, comprendre, produir credulitat en un públic ingenu*, arrelat en el temps, *fabricar records i suggerències*.

Emfàticament ho deia d'Ors: *l'escenari era el públic, el cel era la terra; l'anècdota domèstica, era la crisi sobrenatural. El presbiteri es tornava nau; l'altar, alcova; el temple era carrer, i el carrer era temple*.

Sobre tot, hi havia a la Festa el tema tabú, fundacional: l'amor entre el fill i la mare. Maria era l'Esposa i la Mare de Déu, misteri que implicava la Trinitat i que portava a la culminació catòlica de l'edip freudià, resolt mitjançant el silenci del dogma.

Era un dels temes arrelats en la història de la humanitat, envoltat d'una por atàvica: l'incest ancestral, sempre present entre els déus i entre els homes: *Vine, estimada Mare Meua, vine amb mi a compartir el meu tron, per què em tens captivat amb la teua formosura*.

I al misteri de València, la mare adorava el cos preciós del fill que venia a replegar-li l'ànima.

La Festa també fou símbol d'una altra mena: dels bens culturals per a la Segona República Espanyola i per als intel·lectuals del primer quart del segle XX. I símbol de l'Espanya victoriosa després de MCMXXXIX; Elx era *provincias* i la Festa, per a ells, era *la provincia glorificada en las alturas*. No li deien Festa, li deien *Misterio* i el nom li esqueia a la concepció provincialista. No es volia només un espectacle, sinó un culte.

Mes la Festa era el territori evangèlic amb figures de la Passió de Maria dins de l'església, però també era l'oasi àrab, l'amenaça de la voluptuositat del món dels sentits, la terra dels infidels, el plaer dels cossos i de les coses, que eren el pecat.

I d'Ors anatemitzava aquells qui veien en la Festa més enllà de l'esperit catòlic i de la religiositat estricta. Pensava salvar una òpera per què aspirava a la definició d'un dogma.

Mes la seua religiositat no era l'únic símbol possible.

I més tard, Joan Fuster explicà la Festa com un fenomen cultural, antropològic, lligat a la cultura i a la història dels Països Catalans. I passà a ser símbol de l'idioma i de la cultura del poble que havia creat la Festa, els seus mites i els seus símbols.

XVI. IMATGE

Van veure que, entre les ones, es descobria un punt negre que anava aproximant-se a la riba. Anaren a veure quina cosa seria i, veient una arca tancada, pensaren que devia ser roba d'alguna embarcació.

L'arca no portava pany ni encaix visible i Francesc Cantó l'hagué d'obrir a colps de ferramenta. Dins hi havia una imatge de la Mare de Déu. Maria Assumpta, dempeus, embolicada amb teles pobres, amb els ulls molt oberts i la pell negra, sense la gepa de les marededéus adormides medievals i barroques, que tenien el cap lleugerament aixecat per a recolzar-li'l sobre el coixí.

Hi ha qui diu que dins d'aquella arca es van trobar escrits on, des del cel, s'indicava com s'havia de celebrar la Mort i l'Assumpció de la Nostra Reina i Senyora.

Anaren a alçar acta eclesiàstics i seglars i els homes de govern: el Justícia de la Vila i el seu districte, el Procurador General, el Governador del Castell de Santa Pola, el Vicari Perpetual d'Elx, el Cap del Destacament de la Torre del Pinet, dos soldats i el Notari.

Tots plegats donaren gràcies a la Divina Omnipotència.

Les marededéus negres eren antigues estàtues de deesses paganes: l'Isis egípcia, l'Astarté fenícia, l'Istar assíria, la Tanit púnica, Ceres, Cibeles; deesses que van ser amagades i que s'introduïen en la religió cristiana conforme les descobrien.

Venien a la llum i inauguraven una advocació i una devoció en convertir-se en imatges de la Mare de Déu i ser sacralitzades.

Miraculosament eixien dessota terra quan el llaurador la treballava; se les trobaven els pastors dintre dels arbres o de les coves; o els pescadors o els guardacostes, que les veien venir flotant enmig de la mar.

Eren les estàtues d'Isis dipositades a les cambres subterrànies dels temples, transformades en marededéus negres, amb l'ofrena inscrita: *A la Verge que ha parit*.

Eren la Terra abans de la fecundació, disposada per a rebre els raigs del sol.

Eren la Terra primitiva, el subjecte de la Gran Obra, la matèria primera, espill de l'art, l'estat mineral que surt de les capes metal·líferes enterrades sota la roca. Eren una substància negra, pesada i trencadissa.

Potser que si la Dama d'Elx hagués estat descoberta a la baixa edat mitjana, ella hauria estat la nostra patrona, amb els seus joiells, collars i vestimentes luxoses. Però va tardar massa segles en eixir de terra i només li arribà una adoració totèmica i anacrònica.

Li tocà ser sacralitzada a aquesta imatge d'un barroc popular, ambigua, de figura exempta, dempeus, com disposada a pujar-se'n al cel de puntetes, sense fer soroll.

Li tocà a aquest bult, no anterior al segle XVII, i artísticament mediocre, com va dir Ibarra en l'únic comentari que algun cronista es va permetre sobre la Mare de Déu d'Elx.

Els rectors deien que no hi havia llengua humana que gosàs descriure l'interior de la Mare de Déu. I els glossadors marians no van fer cap anàlisi de l'obra.

Entre tots els miracles atribuïts a la imatge, no en va haver cap que la lliuràs de les flames que la mossegaren i l'encengueren. No hi va haver miracles a les Espanyes de l'any MCMXXXVI. Només mort, destrucció, barbàrie i odi. Com uns anys abans. Com uns anys després.

XVII. ESPAI DE LA FESTA

Hi havia la vila murada d'Elx, musulmana primer i cristiana després, totalment derruïda durant el tercer quart del segle XX. Hi havia el gran solar ple de pols i de pedres del barri dels Filadors. Després, una arquitectura anodina i amb pretensions per als rics del poble. Un nou acte dels bàrbars.

Hi havia les cases dels Cosidó, dels Ferros i dels Lleons, de les quals només van mantenir un tros de la façana.

Hi havia els carrers estrets i antics, bruts i descuidats, plens de ruïnes, deixats de la mà de Déu.

Hi havia la gran església. Hi havia la torre. Hi havia la cúpula. Hi havia les parets llises, totes de pedra daurada; i també les masses de flors, garlandes a les llindes de les portes; ramells de carabasses; conquilles, fulles de roure; rostres i màscares; nens i àngels. El foc a la cornisa.

Hi havia els àngels besant-se a la boca, amorosament, en la pedra clau de l'arc de la porta Major.

Hi havia la portada del Sol i de la Lluna, la més bella de totes, amb els delicats treballs que hi feren els pedrapiquers antics, els Irlés. I la del Ressuscitat, dita de Sant Joan. I la de Sant Agatàngel, amb les delicades estàtues de Nicolau de Busi.

Hi havia la capella de la Comunió, d'un neoclàssic perfecte, on s'entrecreuaven els arcs i les voltes formant petxines, nínxols i capelles. Finíssima escaiola. Finíssims daurats.

Li feren girola perquè fos ben sumptuosa. I més d'un mestre d'obres sense escrúpols va voler reduir les diferents parts de l'església, per a disgust del poble i del Consell d'Elx.

L'arquitectura era l'espai del poder del consell i del bisbat, de l'administració burgesa enfrontada al senyor feudal. Era l'espai del poder de la vila, que se volia reial i lliure. El poder dels burgesos del poble.

Hi havia pintures i escultures antigues, gòtiques, renaixentistes i barroques, que van cremar.

I hi havia la taca negra que deixaren els qui guanyaren la guerra a una cornisa del costat de l'Evangeli: el senyal de la victòria d'uns, de la derrota d'altres; el senyal de la por i del crim, de l'assassinat d'uns i de la tortura dels altres; era només el senyal de la irracionalitat i de l'obscurantisme; el senyal perpetu d'una guerra fratricida, com totes les guerres; el senyal de l'odi entre els homes en un lloc que era d'amor i de pau.

XVIII. CEL

El dia de Santa Anna posaven el cel. Primer estenien la lona al terra del creuer de l'església. A pols, suorosos, vuit homes estiraven, amb una corda cadascun, des de cadascuna de les vuit portes de l'octògon del tambor de la cúpula. Es deixaven la pell de

les mans, endurida, estirant de les maromes que aguantaven aquella gran lona circular, recoberta de núvols i llum. La tela, en la fosca de l'església, no era de colors encara, sinó negra. La llum es filtrava pels cleவில் i els forats i feia raigs daurats en enllumenar la pols invisible de l'aire. El cercle de roba, bla, es movia acompassadament conforme pujava, com un fabulós animal gegant, com una enorme balena negra, com una tortuga marina de closca fosca i flexible. Ascendia cap a munt, fins l'anell toral, on els homes suorosos d'estiu que feien força entre esbufits i renecs, nugaven els extrems a les argolles de ferro que hi havia encastades en la paret de carreus.

Posaven després, travessada entre dues finestres del tambor, la gran biga mestra que mantenia allà dalt homes, instruments i artefactes. Diu que més arrere aquesta biga havia estat de fusta, com el pal major d'un veler, però que quan la cremaren en guerra en feren una altra de ferro en gelosia. Quan la biga mestra ja era al seu lloc, anaven posant damunt taulons i plataformes, tornapunts, tensors de ferro, elementals voladissos, els enginys inventats pels mestres d'obra i els arquitectes del set-cents i el nou-cents, Evangelio, Coquillat, els dos Serrano, pare i fill. Per fi, amb els *maromillos* més fins pujaven les maromes grosses, els martells i els estris més pesants.

Abans d'anar-se'n, desenrotllaven la maroma més llarga i la deixaven penjada amb uns quants pedrots nugats a la punta (trossos de làpides i escultures antigues) perquè fes pes i anàs estirant la corda, deixant-la tessa, i que no giràs mentre baixaven i pujaven els artefactes celestials carregats d'àngels i marededéus. (Hi ha qui deia també que deixaven penjada la corda per a que no vingueren dels pobles veïns, d'amagat, a tallar-la i fer-nos fracassar als d'Elx en la nostra festa gran).

Abans, aquest cel tenia pintats uns gran àngels romàntics que duïen garlandes de flors. I entre ells hi havia una cinta, un filacteri amb una llegenda escrita en llatí, el versicle vuit-cinc del *Càntic dels Càntics*: *Qui és aquesta que puja de l'estepa recolzada en el seu estimat?*

Ramos diu que aquest cel fou pintat pel pintor Parades, amb la tela estesa en el claustre del que fou convent de les monges de l'Encarnació, que era a la Corredora, on després feren la Glorieta. També aquell cel fou cremat amb els crucificats i les doloroses un dia de MCMXXXVI.

Després en feren un altre i li van pintar uns núvols grossos, lleugerament esfilagarsats per les vores, per darrere dels quals es veïen trossos blaus de cel.

Eren els núvols de les tempestes d'agost a Elx, que venien prestament i tapaven el cel i deixaven caure gotes grosses, una pluja xafogosa que refrescava l'ambient assedegat i netejava les fulles de les mates i dels arbres i les palmes de les palmeres. Una pluja que anava banyant les llosetes vermelles i grogues dels terrats i la teula plana de les cobertes de les cases.

Era la pluja lleugera de les cabanyueles d'agost, que anunciaven el temps que faria l'any següent: l'oratge de cada dia seria el del mes corresponent, el dia ú per a agost, el dia dos per a setembre... i així fins el dia tretze, que li tocava de nou a agost, i hom tornava a fer el mateix compte cap enrere, repetint l'auguri: el dia catorze, era juliol; el dia quinze, era juny...

XIX. PREPARATIUS

I poc abans de mitjan vesprada, els dies catorze i quinze d'agost, totes les persones i totes les coses havien d'estar disposades per al cerimonial: havien d'estar els cinquanta-vuit actors a l'ermita de Sant Sebastià; els apòstols i els xiquets; els antics oficis, els sabaters, els forners, els escriptors i els obrers de murs, els llauradors i els

palmerers, els pintors i els impressors. Diverses generacions hi estaven llestes. Hi era l'arxiprest, que era la jurisdicció eclesial, i els cavallers portaestandard i elets, que eren la jurisdicció civil. I la banda de música al carrer Major de la Vila.

Els trenta tramoistes havien d'estar repartits entre el cel i l'infern: uns homes, obrers de cases, havien d'estar dalt del terrat del presbiteri per a moure les màquines i uns altres, ferrers de foc, amagats sota el cadafal del creuer, havien de rebre les màquines que davallaven del cel.

Els seients plegables de fusta formaven fileres i completaven el dibuix de la planta de l'església. Les tribunes, l'andador i el cadafal hi estaven muntats. El cel, posat, i, sobre ell, una xarxa. Hi eren el torn, la doble politja, el bacallar i els mecanismes.

Havien d'estar disposades les dues cordes trenades amb tres-cents vint-i-quatre caps de cànem, que formaven un diàmetre de set centímetres: una maroma per a l'Àngel i per a la Rescèlica; una altra per a la Coronació.

Estaven disposats els aparells i les màquines; els mocadors de tela plens d'oripell, nugats amb bagues fluixes; la palma adornada i l'encens; l'arpa de la Rescèlica i la vestimenta de pelegrí de Sant Jaume.

Hi eren els coets que, a les consuetes, eren trons de fusells i d'artilleria. Hi eren els baixonistes, les cornetes, les xirimies, els tiples, els ministrils i els infants de cor.

I hi eren les monges i els rectors. I la gent que omplia l'església: la nau, el creuer, els balcons, la girola, l'altar major, les tribunes... Aquell esplèndid poble d'Elx que omplia tots els racons del seu temple.

Les monges de l'hospital movien, animades, els seus capells de grans ales blanques; miraven, ara l'altar major, ara el portal Gran.

Els mossiguellós volaven per l'aire, enlluernats.

Era la Festa.

XX. INICI

I a l'hora exacta de la vesprada, la banda de música obria l'alegria dels valencians, obria la marxa de la comitiva amb el pas-doble *El abanico*, del mestre Javaloyes, peça amb la qual també desfilava un batalló de soldats de la casa reial anglesa.

L'aire era de pólvora i de calor, de suor apegalosa, de trons i carretilles, de coets i focs d'artifici que ratllaven d'espurnes l'alt cel sense núvols, per damunt de les palmeres.

Era aquell un aire espesseït amb la calor d'agost. Hi havia l'ombra magra d'algunes cases de la vila murada, encara dempeus, mig derrocades per dintre.

Teníem l'emoció única de sentir-nos formar part d'una festa ancestral que sentíem com a pròpia. La suor travessava les camises blanques i els jupetins, i banyava els fracs i les túniques.

Eixia la cort de l'ermita de Sant Sebastià, edifici amb rastres d'un gòtic català pobre i deslluït, amb una façana minúscula, de pedra menjada pel temps, per l'aigua i per l'oblit dels homes, on després van posar un cinema.

Darrere de la banda de música anava la Maria i, al costat, les dues Maries mudes: la Iacobe i la Salomé; i els sis àngels de coixí i els àngels de cor, que portaven roses de drap al cap, garlandes perpètuament florides i desgastades sobre les perruques rosses, de cabells arrissats, com les nostres mares volien que els tinguéssim els xiquets i les xiquetes i ens mullaven amb cervesa el cap per tal d'aconseguir-ho.

Hi anaven els apòstols i, entre ells, Sant Pere, Sant Joan i Sant Jaume. Hi anava el clero, presidit per l'axiprest. Hi anaven els cavallers portaestandard i elets, restes de l'antiga aristocràcia d'Elx.

A aquella hora a penes hi havia gent pels carrers Major i de la Fira i els pocs vianants s'aturaven a mirar.

Es detenia la comitiva en arribar a la plaça de Santa Maria. La banda s'apartava a un costat i seguia tocant *El palmito* i els actors s'hi quedaven enfront. S'adavantaven els cavallers i l'arxiprest, que era el primer en entrar a l'església, car detentava el poder religiós.

Era un moment extraordinari; l'església plena de gom a gom; recorriem tot l'andador entre un aire calent mogut pels ventalls i per l'oratge que entrava per les portes i menejava el tendal i se'n pujava cap al cel.

Estaven totes les portes obertes. L'espai de l'església es confonia amb l'espai del carrer; el sostre, amb la volta celestial. Des de fora del temple, la gent mirava i, més tard, aplaudiria la coronació.

Parlava el públic en veu alta, fent moviments, prenent-se les llicències de qui es troba en sa casa. Passaven d'una mà a una altra botijons, gerres, canterets i altres recipients amb aigua per a apaivagar la set.

A l'hora exacta de la vesprada calenta, els enginyers de la llum encenien els primers focus. I la Maria encetava el cant que trencava l'espai, el murmuri i el silenci.

Començaven els dos actes a honor i glòria de Nostre Senyor i de la Benaventurada Verge Maria, Mare Seua, concebuda sense pecat original.

XXI. PLANY DE MARIA

Vivia la Mare de Déu en una casa pròxima al Mont Sió. Visitava els llocs on batejaren el seu fill, on pregà, on patí presó, on agonitzà i on el soterraren; la serra des d'on se'n pujà al cel.

Però un dia la Mare de Déu començà a plorar a llàgrima viva perquè volia veure son fill. Anava matant-la la soledat de la casa, el silenci del camí dels Molins al capvespre, amb els horts abandonats, sense homes ni ocells.

Ple de dolor anava aquell cos que portà dins seu la Vida, l'organisme misteriós i complex on es va fer del no-res l'Home i el Déu. L'entranya de la dona.

Recordava les cinc ferides del fill; els ulls del dolor; el temps que el portà dins del ventre; la llum de la fusteria; el pati amb les palmeres de la casa del raval, on fou tan feliç; el generós riu d'Egipte.

Recordava l'instant difícil del part, gitada al llit, en la cambra que mirava al carrer; els cortinatges de vellut grana, les cortines ocre amb borletes; la comadrona; els dolors i els ais; la safà plena d'aigua tèbia, escalfada al foc de llenya; el xiquet que venia a nàixer, l'alegria infinita de bressar-lo, net i perfumat, després del dolor del part.

Cantava la Maria la pena seua davant les estacions de l'hort de Getsemani, del mont del Calvari, del Sant Sepulcre.

Temps arrere, aquestes estacions es muntaven a l'interior de les capelles laterals de la nau, molt ben adornades amb arbres i amb tapisseria.

Es guarnien les parets amb palmes i branques d'olivera; codonys i llimoners i dàtils grocs i vermells; i amb paper de colors d'aquell finet que es descoloria en l'aigua i que a les cases d'Elx gastaven per a embolicar els fils de la llum que aguantaven una bombeta sense llàntia. Nugaven el plec cada cert tram des del sostre fins a la bombeta, fent com un rastre de llonganisses, i hi havia qui posava un gran llaç dalt del llum. Era

un paper de colors vius i cridaners: groc, blau, verd, roig, rosa, lila... I s'apegava amb farina pastada amb aigua. També es gastava per a adornar els carrers per a les festes, i quan movia una mica el vent, tots els retalls de papers tremolaven i feien un soroll com d'esbart d'ànecs, com de pardalets que se'n volen. El paper de barberelles.

El Sepulcre, després, fou un breu taüt obert; el Calvari, tres creus dalt d'una serra; i l'Hort, una palmera. A Elx, l'hort de Getsemaní sempre era de palmeres, encara que el vertader fos un oliverar. A Elx no hi havia altres horts que els de palmeres, que és com s'anomenaven els camps on es cultivava aquesta rara espècie vegetal: *els horts*.

Estava també el pas de l'hort que eixia en la Setmana Santa i portava un Jesucrist apunxonat, amerat en suor de sang, de por i de tristesa, i una palmera de veritat d'on estava penjat l'àngel, com de juguesca, que li oferia el calze de la Passió. Aquesta palmera era diferent cada any. En triaven una ben polida, molt ben disposta, i la tallaven a cas fet per a l'ocasió. I li posaven tords nugats a les palmes, uns tords amaestrats, tots els anys els mateixos, que no s'espantaven amb la gentada. I ramassos de dàtils, uns dàtils vermells i grossos, d'una certa palmera, que guardaven des de la tardor fins la primavera.

XXII. MANGRANA

Àngel de Déu! Anima mia!, ¡com s'obria de sobte el cel i els oïts eixordava l'orgue! Es disparava una salva d'una dotzena de coets-bomba i apareixia una arca, una fruita tancada, un núvol d'or que començava a davallar. S'obria, i era un àngel qui baixava del cel, enviat per Déu dalt d'aquell artefacte. Un ou que s'obria, un meló d'aigua partit en vuit tallades, una taronja de vuit galls, una palmera encara jove amb el tronc curt. *Núvol* li deien les consuetes antigues i estava tot pintat de blau celest. Núvol, car núvols eren en la tradició celestial els vehicles sobrenaturals que transportaven persones i objectes: apòstols i àngels, verges i màrtirs, imatges i cases. Després, a principi del segle XX, el pintaren de color mangra i li afegiren diversos daurats. I la gent d'Elx decidí que seria una magrana, la Mangrana de la Festa.

L'àngel portava una palma. I feia com feien a Palestina, amb mostra de gran respecte: la besava i amb ella es tocava el front, humiliat, abans d'entregar-li-la a Maria. A la *Llegenda àuria*, aquesta palma era un ram format per una vara verda, de fulles fulgurants i resplendents que brillava com l'estel de matinada. A Elx, era una palma blanca, com les que hom portava a la processó del Diumenge de Rams.

Es *nyugaven* les palmeres a meitat de l'hivern, amb cordeta d'espart, amb les seues pròpies palmes verdes arplegades i, damunt, unes altres palmes seques perquè tapassen i no li pegàs la llum a l'ull de la palmera. Es formava, així, un *capurutxo* dins del qual les noves palmes que naixien es feien grogues i apretades. Cap a juny es *tapaven* i, a l'agost, es *repanyaven*, amagant del sol les puntes de les palmes que havien crescut cap amunt. I a l'altra primavera estava disposada per a nàixer la palma blanca. Se'n pujava el *tallador*, amb el *corbellot* ben esmolat, amb l'ajut d'una escala lleugera de fusta. Plantat damunt de la *balona* de la palmera, agarrava el *capurutxo* amb un braç i amb l'altre, colpejava amb força la base de les palmes nugades. Quan ja havia fet un forat prou gran, introduïa la mà i anava traent, sense punxar-se, les palmes tendres, blanques, tremoloses, humides, com de dins del ventre de la mare. I com en el part dels animals anaven eixint la *primera* i la *segona*. I l'*entrefina* i la *batalla*, que tenien la punta verda. I les *migetes*, els *ulls* i les *puntes*, que eren per als xiquets o per a adornar altars. I els *fatxos*, que eren les més roïnes i, si no es venien, es deixaven al sol,

recolzades en cordes nugades de les palmeres, formant parets de palma que rodejaven els bancals dels horts. I, ja seques, es venien per a fer graneres.

Queien les palmes tendres i humides des de l'altura i tremolaven en l'aire, i si el bancal estava regat de feia poc, s'hi fincaven en terra i es quedaven plantades formant una llarga tirera, delicada i fràgil, en meitat dels camps d'Elx, de Crevillent, d'Albatera, d'Oriola...

XXIII. JOAN

S'havia passat mitja vida fent de Sant Joan en la Festa. Els entesos deien que era el millor Sant Joan que tots recordaven. I eixir en la Festa havia estat mitja vida per a ell, una raó de ser, el seu orgull més gran.

Sos pares anaven tots els anys a veure'l i oir-lo i li deien que per cap motiu havia de deixar de cantar Sant Joan, ni tan sols per la mort d'ells.

I el dia catorze d'agost d'aquell any, sa mare agonitzava al de matí. No va tenir cap dubte. La deixà amortallada, de cos present, i, vestit amb la túnica blanca i verda del sant, va entrar a l'església. Va plorar molt profundament.

O trist de mi, i on iré?

O, llas, mesquí, jo que faré?

I els ulls se li trencaven.

Com nos deixau amb gran dolor

Sens nengun cap ne regidor.

I la pena fonda de la mare morta.

Li feia mal cada so i cada pas, cada paraula. Cridà els germans perquè vinguessen a la mort de la Mare. I, al davant de l'Assumpta morta, el travessà la pena.

Va vetllar sa mare tota la nit i, a l'endemà, el dia de la Mare de Déu d'Agost, la va enterrar al cementeri vell.

El nom de Joan volia dir que en ell estava la gràcia de Déu. Havia begut l'aigua de la llum en la font de la claredat perpètua i no s'havia corromput mai la seua carn mortal. A canvi de les delícies d'un paradís promès, no havia conegut mai el goig del tacte dels cossos en les vesprades calentes de Palestina. Ni el desig que abrasava la carn en la lluna plena. Ni el gust de la taronja sobre la pell. Se li n'havien anat els anys més joves fets pols i aire als dits. No havia conegut la vida que porten els animals dintre i que se'ls en va per entre les cames. No sabia com eren les roses ni les estrelles que floreixen a l'entrecuix.

Sempre l'havia acompanyat la mort, al donzell més amarg, el més altiu, el més superb de tots els joves.

El seu destí de portador de la palma, de favorit del Déu-Home, l'havia dut a recordar eternament aquell pit dolcíssim de l'estimat on va reclinar el front i que a l'endemà fou traspasat per llances que li obriren rius d'aigua i de sang, esponges de vinagre.

¡I ara, havia de soterrar la Mare que Ell li va deixar!

Era estimat pel món i per les coses. Era bo, era com el sol, la lluna, les estrelles, la pluja i l'aire, que no eren de ningú i que a tots beneficiaven. Predicà l'Evangelí per tot l'Àsia i els humans el volien.

Els habitants d'Efes van eixir a la porta de la ciutat a rebre'l quan tornà del desterrament decretat contra ell per l'emperador Domicià.

Dues pedres precioses, trencades pel filòsof Craton, es van reconstruir quan ell ho va ordenar, per a demostrar el poder del seu Déu.

Bevia verí i el verí no el matava per la glòria del seu Déu. Per la glòria del seu Déu ressuscitava els morts, i els morts tornaven del més enllà eternament pàl·lids i silenciosos. I davant de la porta Llatina, ficat dins d'una olla d'oli bullint, isqué incòlume per la Glòria del seu Déu.

Hi va haver un jove bell i fort, que Joan convertí. Però es féu bandoler i abandonà la fe. L'apòstol li seguí el rastre i, en veure'l, li digué que donaria la seua vida per ell. I el jove, penedit per tanta tendresa, plorà. L'apòstol, prostrat davant d'ell, li agafà les mans i li les besà. Pregaren i dejunaren junts i aquell jove arribà a bisbe.

En anar a escriure el seu Evangeli tots els seus deixebles pregaren. Joan es va retirar i li demanà a Déu que no fos distret pel vent ni per la pluja. La natura tota i els homes tots restaren en calma, sense guerres ni morts. En pau i en silenci, doncs, Joan va escriure el seu llibre i, encara molt de temps després, estigueren en silenci el cel i la terra admirats del prodigi del Verb.

I a l'illa de Patmos escrigué l'Apocalipsi, envoltat d'àngels i de trompetes i del blau de les ones, que li pujaven fins als ulls i els hi deixaven el seu color.

Era molt vell i ja no podia predicar i els deixebles el portaven a l'església carregat al muscle, però encara, als noranta-vuit anys, va baixar a la sepultura pel seu propi peu. Anava vestit de blanc, amb llargs cabells blancs i barba blanca; es va asseure de nou a la taula del seu Estimat i recolzà de nou el front en el seu pit, ple d'amor.

Una llum molt viva caigué sobre la tomba i quan cessà l'esplendor l'arena cobria el sepulcre: era una arena fina i daurada, com la que es pot trobar al fons de les fonts, les deus i els ullals.

XXIV. APÒSTOLS

Anaven pel món predicant la bona nova d'un Déu que s'havia fet Home per amor, i per amor havia mort i ressuscitat. Va haver un gran tro i baixà un núvol blanc que els anava envoltant i els transportava per l'aire des dels llocs on es trobaven predicant fins a la casa de la Mare en Jerusalem.

*De les parts d'ací estranyes
som venguts molt prestament,
passant viles i muntanyes,
en menys temps d'un moment.*

Eren els apòstols i es trobaven al seu país i parlaven la seua llengua. I els omplia l'alegria. Tornaven a veure els barrancs, les soses i les atzavares de la seua contrada després de córrer mig món. I els omplia l'alegria. Veien de nou el cel, els marges, les herbes, les fonts, les cases que van abandonar. Tornaven a veure, amb un immens amor, els horts de palmeres, la vila antiga. Hi havia baladres florits en la boca del misteri. I els omplia l'alegria.

Tornaven de l'exili i parlaven el seu valencià antic, el parlar de sos pares, del camp i dels carrers, de tots els barris. Era Elx qui estava en les veus del Ternari.

Devotament els apòstols s'apropaven i s'humiliaven davant la Mare. S'agenollaven i li besaven les mans. Feien complexos gestos cerimonials de veneració. S'inclinaven i s'abraçaven. Es besaven. Cantaven amb les mans alçades, com els orants i com els qui han rebut un bé i ho agraeixen.

El col·legi apostòlic anava aplegant-se a la vora de la Mare de Déu. Sant Pere portava les claus, i Sant Joan la palma. Sant Jaume un capell d'ala ampla, com els de les dones que arreplegaven nyores, i petxines, i la creu, i la carabassa dels pelegrins.

Mesclat entre els apòstols pujava al cadafal el mestre de capella qui, mut, movia les mans i portava endavant la cantoria.

XXV. MORT

I en se que va veure els apòstols reunits, Maria va traure els ciris del cofre, i els va encendre. I també totes les llànties que hi havia en la casa. Beneí Déu i s'assegué enmig dels presents.

Recordava els vespres que havia anat a veure els santuaris de la mort del seu fill. La presó on la suor era sang. El mur contra el qual l'afusellaren. El cementeri anònim on el tiraren en una fossa comuna, tancat en un contenidor metàl·lic, amb molts altres joves com ell, enmig de la mar de la Terra del Foc. ¡I el món no esclatava, amb tanta mort inútil!

I cap a la tercera hora de la nit vingué Jesús acompanyat dels diferents ordes de la jerarquia angèlica: serafins, querubins i trons; dominacions, virtuts i potestats; principats, arcàngels i àngels; dels grups de profetes, dels exèrcits de màrtirs, de les legions de confessors i dels cors de verges. Tots els qui formaven aquesta cort es van situar ordenadament davant del tron de la Mare de Déu i començaren a cantar himnes dolcíssims.

Va morir Maria sense agonia ni dolor, sense res d'allò que fa penós i trist el morir i que era el Diable i el Mal que no volia veure en el seu Trànsit.

Pujava al cel l'ànima de Maria com en la iconografia medieval i barroca. Com en la tradició ortodoxa grega. Com en les Ascensions del Greco. Una pinzellada blanca. Un grapat de llum. Una petita imatge de l'Assumpta que un rector se'n pujava al cel, agafada per les aixelles, dalt de la Rescèlica.

Pujava l'ànima de Maria en braços de Jesucrist, entre vels transparents i teles fines, tota rodejada de roses vermelles que eren els màrtirs i d'assutzenes que eren els àngels i les verges.

I, en sentir els càntics dels qui pujaven, els qui s'havien quedat cuidant del cel, van eixir admirats a la porta.

¿Qui era aquella que venia del desert rodejada de delícies i dreçada sobre les mans de l'amat?. Era la més formosa de les donzelles de Jerusalem, la criatura que visqué plena d'amor i caritat.

Al món només quedava el seu cos mort que havia de ser soterrat. La pena i el deure. ¡No la ploreu encara, que primer l'hem d'amortallar!

Tres dones li llevaren la roba i la llavaren amb aigua claríssima i transparent, com de vidre, i la perfumaren amb aroma i timiama. Li posaren la mortalla blanca, el llençol blanc, i la gitaren al llit sobre una taula de fusta per a que el rigor de la mort no li doblàs l'espina en un arc. Li posaren a la vora alfàbiga i herbasana, i ramells de gessamí. Portaren cadires de boga i d'espart a la petita cambra. S'assegueren i ploraren amargament.

Queia una florida blanca sobre el Temple de Salomó. Sobre tot Jerusalem, al cel, totes les flors que hi cabien.

Els ciris cremaven la cera.

El seguici de cavallers i rectors, àngels i apòstols, adorava la Mare de Déu morta. S'inclinaven, reverents, de dos en dos, abaixaven el cap i li besaven els peus.

Estaven els actor desvestits, en calçotets, suats, dintre de l'ermita de Sant Sebastià. Bevien i cridaven i formaven grups per a cantar havaneres i sarsueles.

I, després, tot el poble feia la *Roà*, tota la nit, amb cirials encesos. Els carrers a tibó. Les palmeres del Parc municipal s'adornaven amb llums de colors nugades a les palmes. La nit cremava la pell. La suor apegalosa. L'església oberta, esbatanada. Nards i gladiols a l'altar. Clavellines blanques. Olor de gessamí. Hi havia qui llegia versos en un hort de palmeres. Una mitja lluna brillava al cel. Mare de Déu de plata.

XXVI. JUEUS

Venien els jueus a cremar el cos de Maria per tal que els apòstols no el furtassen després d'haver-lo soterrat i anassen per ahí anunciant la seua resurrecció, com deien que van fer amb Jesús.

I amb tanta passió es prenién els d'Elx la defensa del cos mort (o la bulla i la gatzara de l'entrada dels jueus, no se sap) que aquesta escena estigué suprimida durant cent cinquanta anys per a evitar els desordres que es produïen dins l'església.

Els espectadors miraven, amb la pell eriçada, el gran grup de cantors, la batalla entre Sant Joan i el primer jueu a l'andador, la grandiosa cantoria que omplia l'espai renaixentista i el feia tàctil i visible.

Miraven el jueu dels cabells bruts que es quedava amb les mans gafes en anar a tocar els peus de la imatge; els jueus cecs en altres versions. La gent oïa els cànctics de penediment i de perdó. I el bateig dels heretges amb la palma de l'àngel. I els corprenia el grandios miracle de la Mare de Déu humil, gitada, morta.

XXVII. SOTERRAR

Portaven en processó aquella que era sal dels savis, foc de la natura, font misteriosa, maragda dels filòsofs, ruixim de maig, or filosofal, herba de Saturn, pedra vegetal. Aquella que era la roda, que era el jeroglífic alquímic del temps necessari per a la coccó de la matèria filosofal. Aquella que era el laberint de Salomó, de cercles concèntrics, interromputs en un punt, que formaven un laberint inextricable.

Set vegades set llunes rodejaren la casa de Joaquim i d'Anna just abans de nàixer Ella. Com set cignes giraren set voltes al voltant de Delos quan va nàixer Apolo. Com set vegades desfilà Josué alrededor de Jericó i les muralles van caure. Set cercles. Set metalls. Set planetes.

En el cerimonial de les Maredéus Negres, només s'havien de cremar ciris verds. I en les processons, els fidels portaven un ou, símbol del món; i li sacrificaven porcs a Ceres, i a Isis li sacrificaven un bou, i els homes i les dones es colpejaven al pit. I Cibeles era adorada sota la forma d'una pedra negra.

Portaven alçada la creu, que era el símbol alquímic del gresol, on moria la matèria per a reeixir purificada i transformada.

Venien els apòstols cantant el salm cent tretze de la Vulgata, *Quan Israel va eixir d'Egipte* i sobre una civera revestida amb teles blaves i estrelles argentades, anava la imatge jacent.

Darrere venia el pal·li, que era antigament un cobertor, una tela, la colxa que, pietosament, tapava els morts quan els duïen a soterrar.

Venia Sant Pere revestit amb una capa blanca, no de negre ni de morat, puix que blanc era el color litúrgic de les festes de la Mare de Déu. I Sant Joan amb el ram.

I pel matí, en passar la processó per la plaça de la Fruita, els venedors del mercat tiraven una gran traca que li pegava la volta a l'edifici. Començava en la banda de la

Casa Consistorial, vora la tenda de botijons i fregassa i s'acabava en el cantó del carrer Major, vora la tenda de saladures. I seguia la comitiva en processó, amb la Mare de Déu morta al muscle que portaven a soterrar.

El sepulcre era un buit enmig del cadafal, amb balustres pels quatre costats. Era aquell el forat de l'infern, del més enllà, el forat que portava al centre de la terra, on es corrompia la carn i s'acabaven el viatge i la vida.

Deixaven la morta amb el cap sobre la barana, amb els ulls tancats orientats vers la nau i el ponent. Sant Pere encensava el cadàver com diu que feien els grecs amb els seus morts. I amb una tela estampada de flors, sobtadament, amb força, deixaven caure la imatge dins del sepulcre. La Mare de Déu en la fossa fonda.

Estava la seva tomba plena

De flors sobre flors

Que les mil olors llançaven.

XXVIII. TOMÀS

Venia Sant Tomàs des de les Índies, que eren el món allunyat i magnífic des d'on expedicionaris, viatgers i exploradors portaven relats, espècies i pólvora, els focs d'artifici que feien fantàstic, de colors lluents, el cel en les nits d'Europa.

No eren les Amèriques on feien fortuna els pobres de l'edat moderna, sinó les Índies primigènies, les velles Índies de l'Àsia, que de tan allunyades que eren, van fer que Sant Tomàs arribàs tard a la reunió dels apòstols i entràs a l'església quan ja coronaven l'Assumpta.

Tomàs va palpar el pit de Crist; el seu nom volia dir abisme i duplicitat, i tenia un esperit crític i circumspecte que el féu patró de jutges i arquitectes, fusters i agrimensors. Va recórrer l'Orient i va viure amb els pobles més remots, als quals prohibia la relació carnal, fins i tot entre els esposos. Predicà l'Evangeli als parts, als medes, als perses, als hircans i als bactrians, i batejà els tres Reis Mags, Gaspar, Melcior i Baltasar, que anaren a adorar Jesús.

Diuen que va construir per al rei de l'Índia un palau com els que hi havia a Roma, tot de plata, d'or i pedres precioses, la qual cosa el féu famós i apreciat.

Eren dolls d'aigua, quan ell les petjava, les làmines de ferro incandescent. S'apagà el forn on el ficaren viu. I va fondre, només d'adorar-les, les imatges de bronze d'un Déu del Sol. Més les ires dels sacerdots d'aquest déu el travessaren amb una espasa. Portava damunt el cinturó que nugava la túnica de Maria quan se'n pujava al cel i que Ella es desnugà i li deixà caure com a prova de la veracitat de la seua visió. Era la rosa del Paradís que Coleridge havia contemplat en somnis i que, en despertar, es trobà a la vora del capçal del llit.

XXIX. CORONACIÓ

Era la Rescèlica un cant a l'enginy i a la tècnica antiga de l'espart i del cànem que deixava bocabadats els elxans de MD. Un miracle d'àngels que baixaven i pujaven per l'aire. Uns àngels esvelts i lluminosos, estirats entre uns núvols de fàbula, blancs i grisos, amb Toledo al fons.

Uns àngels que, des de les coixineretes blanques, des dels mocadors que desnugaven, feien caure núvols d'oripell, com una nevada d'or. Una icona de fons daurat formada amb puntets d'or que trencaven la llum i esdevenien llum.

Llevanta-us, Reina excel·lent.

Alceu-vos, Mare Meua, Coloma Meua, Tabernacle de la Glòria, Vas de la Meua Vida, Temple Celestial. Alceu-Vos, que en cos i en ànima heu de pujar al Cel, a Ma Casa. I la carn vencia el poder de la mort. I ressuscitava el cos de la Mare. Uns deien que era l'arcàngel Miquel, que entenia de les ànimes dels morts, qui li portava l'ànima. Altres deien que era el seu fill estimat, el Jesús. I l'ànima tornava a entrar en el cos.

I la Rescèlica era l'artefacte que portava a la Mare de Déu a bon port, entre un aire amenaçat de serps voladores i diables emplomats.

¿Qui és la que amb faç tan lluminosa ascendeix cap al cel?

Los àngels se la pugen, lo rostre com lo sol.

N'ava acompanyada

D'Àngels

I Arcàngels,

Serafins,

Amb la lluna per tapins

I el sol per vestidura,

La corona d'estrelles

I meravelles

Que no es pot dir ni contar.

Gaubança! Convit a l'alegria!

Enmig de l'espai arribava la coronació; i tota l'església era plena d'actors i d'artefactes, d'espectadors amb el cor en un puny; de ventalls, de calor i d'oripell que la gent arreplegava fent petits muntons amb el palmell de la mà.

Era l'hora de la nova vida. La resurrecció del món i de les coses.

La coronació era la pedra angular de l'Assumpció de la Mare de Déu, la novetat de la primavera, la segona part del cicle de la Natura, antic com l'home i la terra.

Era la Mare de Déu d'agost la màgia i l'esperit, el ritual que feia bons la collita i el part, que donava el foc i la pluja, que feia propici el vent, el sol i la lluna.

L'Assumpció era el triomf de la matèria, la conjunció de les natures primitives, l'alquímia on s'unien el principi masculí i el principi femení, el sofre i el mercuri, l'or i la plata, el sol i la lluna, el bou i la vaca.

Era l'ordre alfabètic de les lletres i les infinites sèries ordenades dels números. L'arbre del sol, que raja aigua.

L'Assumpta era els camps de forment granat; els bancals de magraners, tot just regats, amb la fruita tendra i la panissola creixent a la soca dels arbres i a la riba de les séquies; les ametlles promptes per a la collita; l'inici dels sers; la terra fèrtil; els animals prenyats; l'amor inicial, l'origen de la vida.

El que tot ho pot, aquell el Nom del qual és Sant, ha obrat en mi coses grans; per això totes les generacions m'anomenaran benaventurada.

I quan el cel s'havia tancat ja, els apòstols metían-se en processó, seguits per tota la companyia, entre els aplaudiments i l'admiració de la gentada. I cantant, ordenadament, se n'anaven al capítol per despullar-se. I aquí, com quedà dit al Misteri de València, esmorzaven, si havien de que.

XXX. SALVES

Acabada la Festa baixaven la Maredeu des del cel fins al cadafal amb els llums apagats per a deixar-la exposada, morta, gitada al llit de palosanto i plata que li va regalar al segle XVIII el duc de Baños i d'Aveiro i que van portar de Portugal.

Les dones l'aguardaven, la rebien i l'adoraven en silenci. Després de l'Ascensió i de la Coronació, com si haguessen estat un incert miracle, només quedava la tristor de la mare morta, anada per a sempre, el deure de pregar per ella, pel seu viatge.

Li oferien flors, besades i llàgrimes. La mort perpètua de la mare.

Quedava Maria en majestat, enfront de l'altar major, encarada al ponent. I durant els novenaris, l'escolania cantava els goigs de la Mare de Déu, que eren els dies de l'espera per a la resurrecció de la carn. O cos molt sant i pietós. Clau de David. Siment de Joaquim. Vaixell sagrat. Solell de resplendor. Sol del món. Emperadriu. Verge que fou de totes la pus digna.

Flor virginal. Lliri de claredat. Llibre d'amor de gran saber. Castell de fe. Salut dels pecadors. Flor de virtut. Excel·lent riu. Estrella radiant.

I fins aquí arribava la Festa que tots els anys era representada dintre de l'església de la Santa Maria de l'Assumpció d'aquesta Vila d'Elx.

Qui menció d'ella farà

En pecat no morirà.

I noltros que la direm

En pecat no morirem

Glòria al Pare i al Fill i també al Sant Esperit. Com va ser en un principi, ho serà ara i sempre per tots els segles dels segles.

Fi d'aquest *Llibre de la Festa d'Elx*, escrit i acabat a Elx, a l'hort anomenat de Motxo, de la partida d'Horts i Molins, el dia quinze de març de l'any del Senyor MCMLXXXIV. Revisat a la Universitat d'Alacant l'any MMII.

Notes bibliogràfiques

- Llibre de la Festa d'Elx*, «Papers d'Elx», Elx, ed. Manuel Pastor, 228 p., 1984.
- «¡Festa!», *Revista de les fogueres de Sant Joan*, 00-06-1984, Comissió Gestora, Alacant, p. 82.
- «Mangrana», *La Verdad*, suplement *Misteri: Expresión de un pueblo*, Alacant, 00-08-1984, p. 3.
- «Espai de la Festa», *Baix Vinalopó*, suplement *Festes 84*, 06-08-1984, Elx, p. 29.
- «Joan», *Información*, Alacant, 11-08-1984, p. 19.
- «Tramoistes del cel», *Cuadernos de Información. Misteri d'Elx*, Alacant, 01-11-1988, p. 11.

Revisat: 18-04-2002